

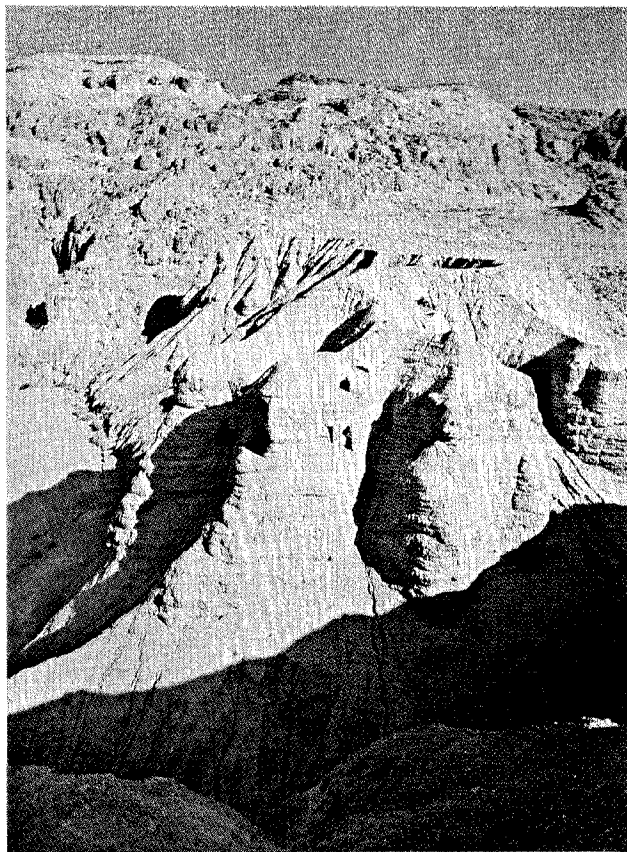
Tekstovi i prijevodi

DONALD GUTHRIE

Naša je Biblija zbirka mnogih knjiga. Počeci joj sežu na stotine godina unazad. Zadipljuje nas postanak Biblije i način na koji je dospjela do nas te kako su pojedine knjige izabrane, a osobito kakvo ona ima životno značenje kao temelj vjerovanja i naučavanja čitave kršćanske Crkve.

TEKST STAROGA ZAVJETA

Teško je istraživati povijest starozavjetnog teksta i zbira knjiga jednostavno stoga što je većina građe vrlo stara. Postoji još i teškoća koja je nastala stoga što su Hebreji uništili stare rukopise kad su na temelju starih dovršili nove. Sve do značajnog otkrića

kumranske knjižnice – svici s obale Mrtvoga mora – 1947. godine, najstariji hebrejski rukopisi bilo kojeg dijela Starog zavjeta, koje smo posjedovali, bili su iz 9. stoljeća po Kristu i to prijepisi Petoknjižja, prvih pet knjiga Biblije, te povijesne i proročke knjige. Ti rukopisi predstavljaju ono što je poznato kao »Masoretski tekst«, koji je pripravljen u konačnom obliku 500. godine po Kr. Svi kasniji rukopisi pomno se slažu s tim tekstom iz 9. stoljeća, što predstavlja svjedočanstvo značajne brige koju su imali pisari koji su prepisivali hebrejski tekst.

Rukopisi iz Kumrana vode nas unazad za još 1000 godina, u 1. stoljeće pr. Kr. Sačuvano je samo nekoliko potpunih tekstova Staroga zavjeta, ali i djelomični tekstovi od velike su vrijednosti. Potvrđuju nam na kako su izvanredno pažljiv način pisari prepisivali hebrejski tekst. Ti nam nalazi pružaju još jedan dokaz da se tekst čuvao u ranijim razdobljima s istom pažnjom. Očito, rado bismo posjedovali i starije dokaze za najstarije dijelove Staroga zavjeta. Ali činjenica da su Židovi sačuvali svoje Sveto pismo u takvoj točnosti kroz mnoga stoljeća, govori mnogo o samoj pouzdanosti teksta. To ne znači da nema teškoća. Postoje brojna mjesta gdje je izvorni tekst nesiguran pa se izdavač ili prevodilac mora odlučiti za ono što smatra najvjerojatnijim.

Pastiri beduini 1947. godine u jednoj od ovih pećina uz Mrtvo more otkrili su neprocjenjivo blago: starozavjetne spise, svitke i druge rukopise iz razdoblja pr. Kr. U blizini se nalaze ruševine Kumrana, »samostana« jedne zajednice koja je tu sklonila svoju biblioteku pred navalom Rimljana.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Prvi prijevod Biblije

Međutim ni u tim slučajevima nismo suženi samo na nagađanja. Na raspolaganju nam je kao pomoć grčki prijevod Staroga zavjeta, Septuaginta (LXX). Tim su se prijevo-dom služili Židovi grčkog jezičnog područja u počecima kršćanskog razdoblja i prvi kršćani. Njezino nam podrijetlo nije posve znano, no tradicija govori da je Septuaginta nastala u vrijeme Ptolomeja Filadelfijskog, vladara Egipta (285–246. god. pr. Kr.).

Svici s obala Mrtvog mora snabdjeli su nas također najstarijim rukopisima djela Staroga zavjeta na grčkom. Iako su vrlo slični s prije poznatim tekstom LXX, neke su različitosti navele znanstvenike da postavljaju pitanje ne otkrivaju li nalazi iz Kumrana neki raniji tekst. U načelu je, međutim, hebrejski tekst značajniji od grčkoga, jer su grčki redaktori uzeli suviše slobode pri prijevodu. Samo je tu i tamo grčki tekst sačuvao stariji tekst od postojećeg hebrejskog rukopisa.

Uz Septuagintu i drugi su grčki tekstovi kružili u prvim stoljećima kršćanskog doba. Origen Aleksandrijski sastavio je knjigu poznatu kao *Hexapla*, u kojoj je postavio hebrejski tekst i tekst LXX usporedno u stupcima zajedno s tekstom prijevoda Aquile, Symachusa i Teodociona, te konačno i svoj novi prijevod teksta. U samo jednom slučaju ti su tekstovi bolji od LXX: Teodocionov prijevod knjige proroka Daniela zarana je zauzeo mjesto mnogo siromašnijeg teksta LXX. Nakon Origena i drugi su kršćanski pisci (Lucijan, Hesihije) objavili biblijska izdanja.

Kako se kršćanska Crkva širila i u krajeve gdje se nije govorilo grčki, nastali su prijevodi na latinskom, sirskom i egipatskom. Slično je bilo i s Novim zavjetom, o čemu će biti riječi kasnije.

OBLIKOVANJE STAROG ZAVJETA

Teško je, također, zbog nedostatka podataka nazrijeti povijest nastanka i oblikovanja »kanona« (zbirka prihvaćenih knjiga) Staroga zavjeta. Ali ima ih dovoljno da se prikaže što je Stari zavjet sadržavao u razdoblju prije pojave kršćanstva. A to nam omogućuje ustanoviti što su Isus i apostoli smatrali Svetim pismom. Postoji čvrsto utemeljena židovska tradicija prema kojoj je Ezra, književnik, stvorio kanon premda je zbirka Petoknjižja i nekih proročkih spisa postojala još davno prije njegova doba.

Knjige hebrejskog kanona svrstane su u tri skupine – Zakon, Proroci i Pisci (u što spadaju mudrosne knjige, neka povijesna djela kao što je Ezra, Nehemija i Ljetopisi i jedna proročka knjiga, Daniel). Prolog deuteronomijskoj knjizi Siraha (pisan oko 130. godine pr. Kr.) sadrži potvrdu o toj trodjelnoj skupini knjiga, no ne naznačuje sadržaj pojedine skupine. Rukopisi kumranske knjižnice uključuju tekstove ili dijelove svih knjiga Staroga zavjeta osim knjige o Esteri (što će se možda još otkriti).

Josip Flavije, povjesničar iz prvoga stoljeća, prihvatio je 22 knjige, a *Ezrina apokalipsa* (oko 100. god. po Kr.) prihvaća 24. Budući da je Josip spojio knjigu o Ruti zajedno sa Sucima, a plač Jeremijin (Tužaljke) s knjigom proroka Jeremije, ta se dva navoda slažu. Dvadeset i četiri knjige hebrejskog kanona istovjetne su s 39 knjiga grčkoga kanona (jer se Samuelove knjige, Kraljevi, Ljetopisi, Ezra i Nehemija i dvanaest manjih proroka računaju u hebrejskom popisu uvijek kao samo jedna knjiga). Većina knjiga našeg Starog zavjeta navodi se i u Novome, što pretpostavlja da je starozavjetni kanon kojim se Isus služio bio istovjetan s onim kojim su se općenito služili Židovi, kako ga je poznavao i Josip Flavije. Prvi kršćani knjige poznate kao deuterokanonske, koje se nalaze u grčkom kanonu a nema ih hebrejski kanon, nisu ih prihvaćali kao jednako važne knjige Svetoga pisma pa se one u Novom zavjetu nigdje ne navode kao mjerodavne.

TEKST NOVOGA ZAVJETA

Za tekst Novoga zavjeta imamo toliko izvora da je problem pronaći neka osnovna načela za njegovo izdavanje. Posjedujemo tisuće rukopisa: velika suprotnost naspram veoma malo postojećih rukopisa klasičnih grčkih pisaca. Ne samo što postoje tisuće rukopisa Novoga zavjeta na grčkom jeziku, već ima mnogo rukopisnih prijevoda na latinskom, sirskom, egipatskom i na drugim jezicima. Nalazimo navode iz Novoga zavjeta i u djelima crkvenih Otaca. No ti se navodi moraju uzimati s oprezom, jer se svi Oci ne odlikuju preciznošću u navođenju.

Velika većina rukopisa na grčkom jeziku sadrži tekst koji je službeno prihvaćen u 5. stoljeću. Nekoliko je rukopisa, čini se, očuvalo mnogo stariji tekst i izdavači biblijskih tekstova polažu mnogo veću važnost na njih. Prvo tiskano izdanje Novoga zavjeta na grčkom bilo je Erazmovo izdanje, objavljeno 1516. godine. Prije toga nije bilo ni pomisli o pomnom ispitivanju povijesti teksta. Potpuna vjerodostojnost službenog standardiziranog teksta – koji je istovjetan s latinskom Biblijom (Vulgatom) – prihvaćena je i opće je priznata. Nekoliko je izdanja objavljenih u 16. i 17. stoljeću uočilo postojanje rukopisa koji su se razlikovali od standardnog teksta. Najznačajnije je bilo izdanje Stephanusa, koje je bilo polazište za prijevod ovlašten od kralja Jakova u Engleskoj (King James Version) i za Elzevirovo, koje je postalo standardnim tekstom na evropskom kontinentu (taj je nazvan kao »Textus Receptus« ili »Prihvaćeni tekst«).

Standardni ili službeni tekst je, međutim, sam po sebi ostao nepromijenjen sve dok u 18. i 19. stoljeću tekstovni kritičari nisu počeli istraživati povijest teksta. Otkrili su da se mnogo stariji rukopisi razlikuju od standardnog teksta. Učenjak Bengel postavio je načelo da su doba i kvaliteta rukopisa mnogo važniji negoli količina rukopisa. Drugi su učenjaci (Griesbach, npr.) grupirali rukopise u porodice na temelju nekih karakteristika. Plod je bio odbacivanje standardiziranog teksta iz 5. stoljeća i zamjena

sa starijim skupinama, na primjer, s Aleksandrijskim (ili neutralnim) tekstom i Zapadnim tekstom.

Inačice u rukopisima

Stare metode objavljivanja tekstova u mnogome se razlikuju od današnjih. Rukopise su obično umnažale skupine pisara koji su pisali po diktatu glavnog pisara. Neizbježno je bilo da je netko povremeno krivo čuo i načinio pogrešku, no takve je pogreške lako otkriti. Kad je pisar radio sam, proizvođači jednu kopiju rukopisa, mogao je načiniti slučajnu pogrešku krivo čitajući tekst. Budući da se mnogo truda moralo uložiti u prepisivanje tekstova, oni su bili preskupi za opću upotrebu. Nastojali su ih čuvati samo za čitanje u skupinama ljudi, kao što je to bio slučaj u kršćanskim crkvama.

Oblik rukopisa kojim se služila prva Crkva bio je papirusni, kožni ili pergamentni svitak koji se stoljećima koristio. Postoji valjan razlog za vjerovanje da su već vrlo rano (u 2. stoljeću) kršćani počeli radi lakšeg rukovanja upotrebljavati »kodeks« ili rukopis u obliku knjige. Za čitav je Novi zavjet trebalo mnoštvo svitaka, ali je sav mogao stati u jedan »kodeks«, kad se upotrebljavalo sitnije, kurzivno pismo.

RUKOPISI NOVOGA ZAVJETA

Među najvažnijim rukopisima koji su nam danas poznati nalaze se dvije skupine rukopisa, ispisanih na papirusu – Bodmerovi Papirusi (od kojih jedan potječe s kraja drugog stoljeća) i Chester Beatty Papirusi (koje uglavnom pripisujemo početku ili sredini trećeg stoljeća). Obje su skupine samo djelomične. No posjedujemo dva rukopisa – napisali su ih u 4. stoljeću profesionalni pisari u Aleksandriji – koji sadrže mnogo više teksta Novoga zavjeta. U stvari, Sinaj-

ski kodeks sadrži čitav Novi zavjet. I nešto stariji Vatikanski kodeks daje nam sve knjige Novoga zavjeta, sve do Poslanice Hebrejima 9,13.

Ni jedan od tih rukopisa nije se upotrebljavao u uređivanju Autoriziranoga prijevoda (misli se na engleski prijevod, op. pr.). No svi se mjerodavni stručnjaci za povijest teksta slažu da oni sadrže bolji tekst od onog standardiziranog iz 5. stoljeća, koji jasno ukazuje da je bio »popravljan«. A ta su dva rukopisa bila temeljem teksta koji su pripremili Westcott i Hort, stručnjaci iz 19. stoljeća. Gore spomenuti rukopisi na papirusu nisu još bili poznati, ali su uzeti u obzir za najnovija izdanja Novoga zavjeta.

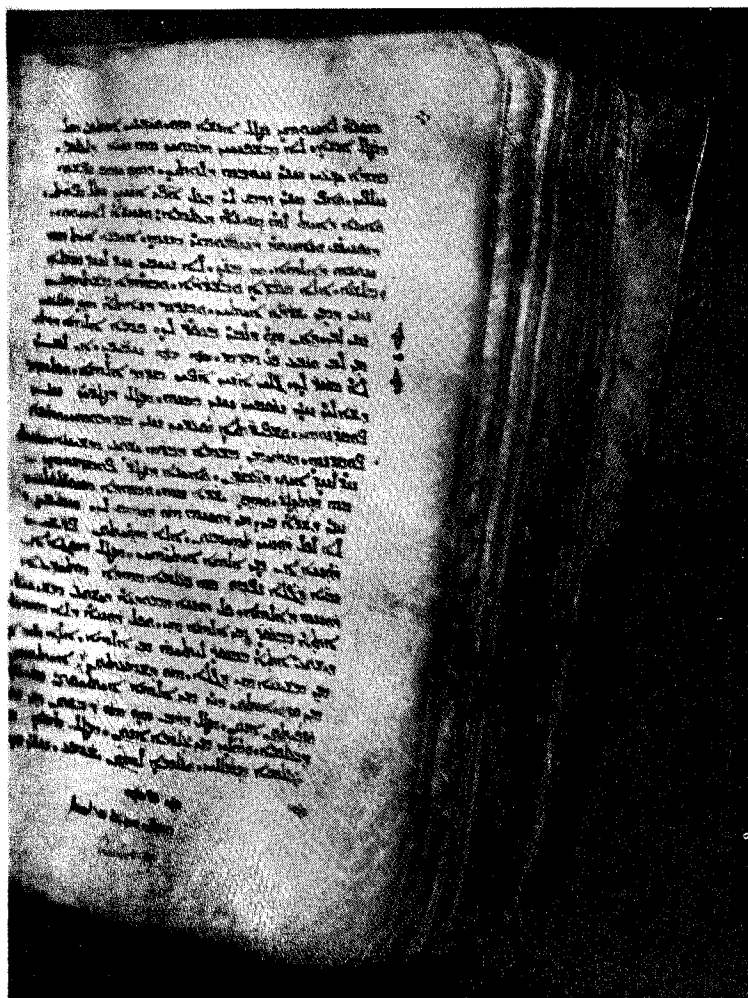
Kroz dva i pol stoljeća pozornog kritičkog rada redigirao se tekst Novoga zavjeta i približio, što je bilo više moguće, izvornom tekstu. U nekoliko slučajeva još uvijek postoje neke sumnje u vezi s izvornim tekstom, no te su pojedinosti od manje važnosti i ni

jedna ne pogađa osnovni smisao novozavjetnog nauka.

NASTANAK NOVOGA ZAVJETA

Zanimljivo je tragati za počecima Novoga zavjeta koji danas poznajemo. Postoji malo starih svjedočanstava, ali nije preteško shvatiti što se sve dogodilo. Na sastancima prve Crkve redovito se čita Stari zavjet; bilo je prirodno dodati i čitanje iz nekog pouzdanog izvješća o životu i smrti Isusa Krista. Najprije su sami apostoli davali usmeno svjedočanstvo, ali nakon njihove smrti Crkva je trebala imati napismeno ono što su oni govorili. Tada su se sabirala već postojeca izvješća i pismena svjedočanstva nekih apostola. Nastaju četiri Evanđelja. Uz to se redaju i pisma pojedinim crkvenim zajednicama i pojedincima, kao smjernice za kršćanski život. Knjiga Djela apostolskih, jedini pouzdani zapis o prvoj Crkvi, dodana je kao nastavak Lukina Evanđelja. Ivanovo Otkrivenje imalo je veliko značenje u doba prognostva.

Ali kako je oblikovan novozavjetni kanon? Posjedujemo svjedočanstva koja doširu kraj 2. stoljeća. U to doba u službenoj uporabi su naša četiri Evanđelja, i nikoje drugo. Irenej, jedan od najstarijih crkvenih Otaca, koji je imao veze s istočnim i zapadnim crkvama, izričito nam svjedoči o »četverodjelnom« Evanđelju. Tertulijan i drugi crkveni Oci onog doba to potvrđuju. Mnogo je krivotvorene literature kolalo uokolo (bilo je i heretičkih djela), pa i »Evanđelja«.

Starosirijski rukopis, iz ranog 13. st. Sadrži Novi zavjet na pešita (ili pučkom sirijskom) jeziku. Spominje vlasnika i pisara: »slabog čovjeka, grešnika Markosa iz Jarija«.

Ali nema dokaza da je bilo koje drugo evanđelje, osim Matejeva, Markova, Lukina i Ivanova bilo u pravovjernoj Crkvi prihvaćeno kao Sveto pismo. Pri kraju 2. stoljeća četiri su Evanđelja i Djela apostolska već neprijeporno »prihvaćena«. Također nema dvojbe da je trinaest Pavlovih poslanica do tada bilo prihvaćeno na istoj razini kao i Evanđelja.

Crkva ima svoj »kanon«

S obzirom na preostale knjige Novoga zavjeta, osim 1. Petrove i 1. Ivanove poslanice, nema tolike jasnoće. Doista, povijest kanona u 3. i 4. stoljeću muči se oko valjanosti preostalih knjiga Novoga zavjeta. Knjiga se Otkrivenja sigurno koristila već u 2. stoljeću, no prije 3. stoljeća nema podataka da je prihvaćena. Poslanica Hebrejima bila je poznata i u upotrebi već u rano doba (navodi je Klement Rimski oko 95. godine), no kasnije su se pojavila sve veća oklijevanja oko njezina prihvaćanja, više na Zapadu nego na Istoku. Origen nije vjerovao da ju je napisao Pavao, no ipak je nije odbacio, već ju je prihvatio kao apostolsko pismo. Ona je konačno tek u 4. stoljeću prihvaćena u zapadnoj Crkvi. Mnoge su je Crkve smatrale Pavlovom poslanicom, no neki su crkveni Oci (među njima i Augustin) prihvatili Origenovo mišljenje. Danas svi zastupaju to mišljenje.

Tzv. katoličke poslanice – 2. Petrova, 2. i 3. Ivanova, Jakovljeva i Judina – naišle su u nekim Crkvama na otpor, no nije iznesen razlog. Čini se da je bilo sumnje u prikladnost njihova sadržaja, a ne u njihovo podrijetlo. Na izbor kanonskih knjiga uvelike je utjecala njihova prikladnost za javno čitanje u crkvi, i lako je uvidjeti zašto ta kratka pisma nisu bila mnogo korištena za takvu svrhu.

Do sada nije ništa rečeno o crkvenim koncilima. Razlog je u tome što proglas o kanonu nije izdao neki koncil, već je kanon utemeljen i primjenjivan u pojedinim Cr-

kvama prije takvih proglašenja. Knjige koje su navedene na koncilu u Laodiceji (363. godine) i sličan popis knjiga iznesen na koncilu u Kartagi (397. godine) istovjetni su s našim Novim zavjetom, osim što prvi koncil nije spomenuo Otkrivenje. Jasno je da kanon Novoga zavjeta nije plod crkvenih proglašenja, već je izrastao u skladu s potrebama Crkve. Glavni čimbenik koji je rukovodio izborom bilo je »apostolstvo« – uvjerenje da su knjige predstavljale stav apostolskog doba.

PRIJEVODI

Moramo se osvrnuti i na prijevode ako želimo osvijetliti povijest Biblije do današnjeg doba. U Srednjem je vijeku latinska Vulgata bila službeni crkveni prijevod. No nakon reformacije pojavila se želja da se Biblija prevede na narodne jezike kako bi je narod mogao razumjeti. Nastalo je zanimanje i za izvorne biblijske jezike te želja da se novi prijevodi temelje na »izvornom« tekstu, a ne na Vulgati. Luterov su prijevod službeno prihvatile njemačke luteranske crkve, a stvoreni su i prijevodi na nekoliko drugih evropskih jezika.

Hrvatski prijevodi:

Sveto pismo Starog¹ zakona Sixta V. P. naredbom prividjeno i Klementa VIII pape Vlastjom izdano: Sada u Jezik Slavno-Illyrijski Izgovora Bosanskog prinesheno. PETAR KATANCSICH postumno izdao Grgur Čevapović. Svezak I–IV. U Budimu 1831.

Sveto pismo Novog² zakona. Svezak I–II. Isti.

Sveto pismo Staroga i Novoga uvita iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbištreno i iztumačeno po IVANU MATIJU SKARIĆU, Svetoga bogoslovja naučitelju; davninah Svetoga pisma, uvođenja u Svete knjige Staroga uvita, njihovoga tumačenja,

SVJETLO SVIJETA

Prvi prijevodi Biblije na velike jezike
u zagradama djelomični i nedorađeni

Pr. Kr.
Po. Kr.

100

200

300

400

500

600

700

800

900

1000

1100

1200

1300

1400

1500

1600

1700

1800

1900

grčki

latinski, sirski

koptski

gotski, georgijski, etiopski

armenski

nubijski

(arapski), (anglosaksonski)

(njemački), staroslavenski, franački

francuski

(islandski), (holandski), (španjolski) (talijanski), (poljski)

(engleski), (danski), češki, perzijski,

talijanski, njemački

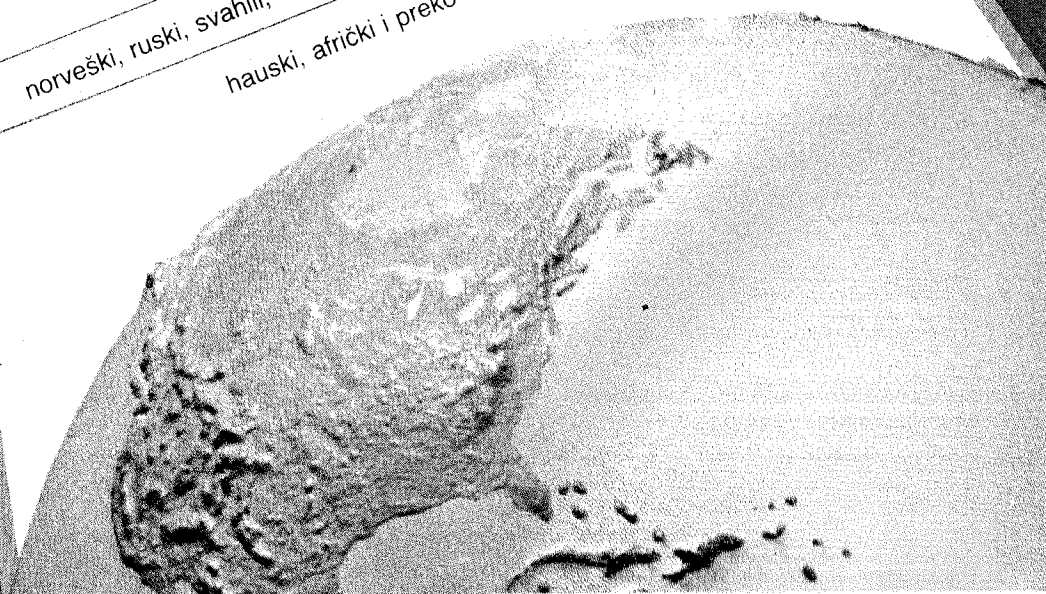
engleski, islandski, švedski, holandski, danski, francuski, španjolski

finski, arapski

portugalski, tamilski

norveški, ruski, svahili, hindu, kurdu, bengalski, kineski, japanski,

hauski, afrički i preko 1000 drugih

i iztokostranskih jezika u općem simeništu u Zadru bivšem učitelju, i ost. Slog (svezak): I-XII. U Beču, 1861.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo i bilješke priredio Dr. IVAN EVANDELIST ŠARIĆ, nadbiskup vrhbosanski. Izdala »Akademija Regina apostolorum«. Svezak I-III. Sarajevo 1941-1942. Drugo popravljeno izdanje: Madrid 1959.

Sveto pismo Novoga zavjeta. Preveo iz izvornog teksta i bilješke priredio Dr. FRANJO ZAGODA, sveučilišni profesor. Naklada dr. Stjepana Markulina, Zagreb 1925. Drugo izdanje 1938-1939. Treće izdanje 1946.

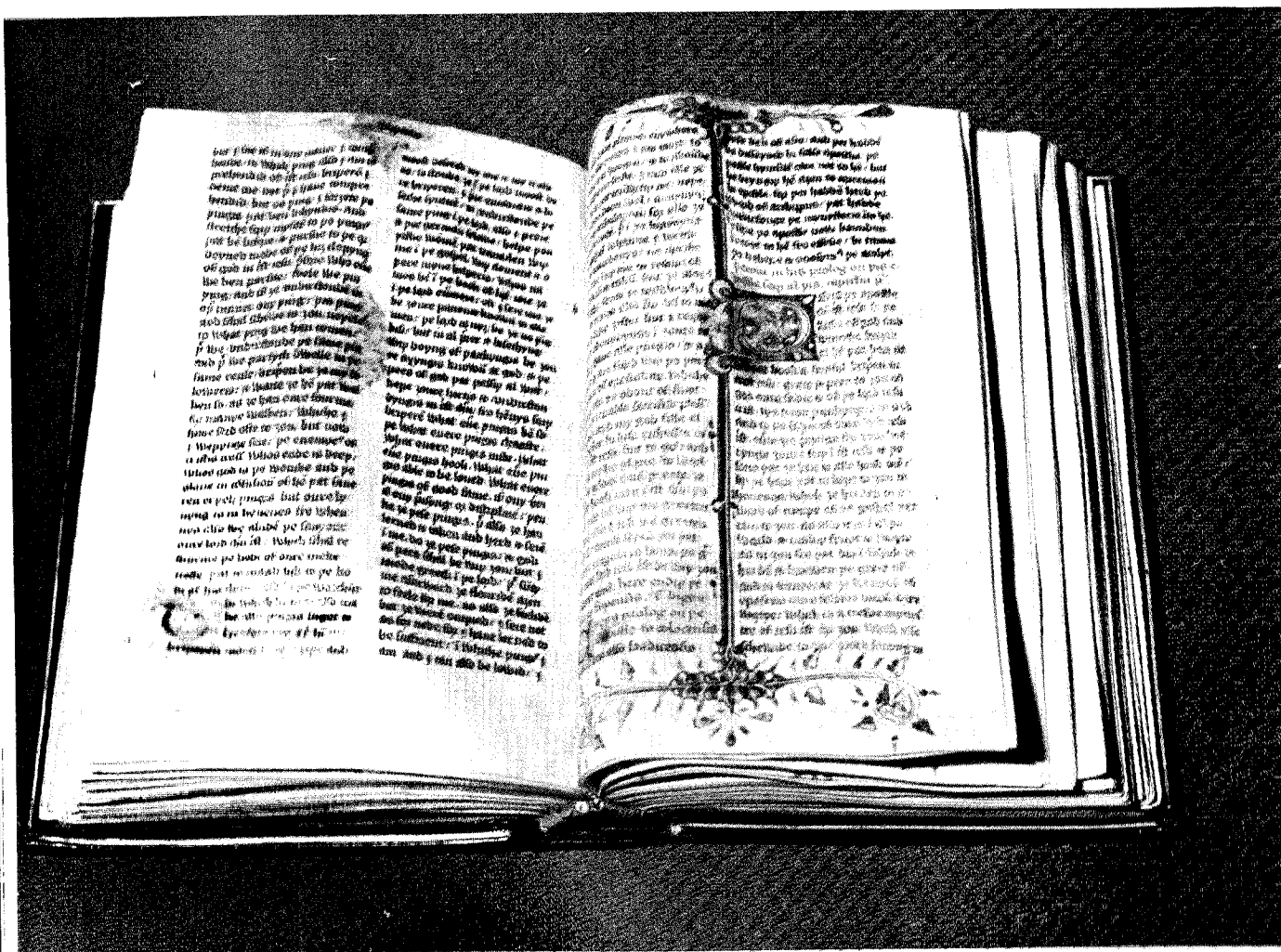
Sveto pismo. Novi zavjet. S izvornoga grčkog teksta preveo i bilješkama popratio Dr. fra LJUDEVIT RUPČIĆ, hercegovački franjevac. Pastoralna biblioteka. Izdaje: Prof. zbor Franjevačke Teologije u Sarajevu. (Sarajevo 1961.) Drugo izdanje 1967.

Evangelje. Život i nauka Isusa Krista Spasitelja svijeta. Riječima četvorice Evanđelista. Sveti tekst s grčkog izvornika preveo i hrvatsko izdanje priredio O. BONAVENTURA DUDA, franjevac. Izdalo Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1962.

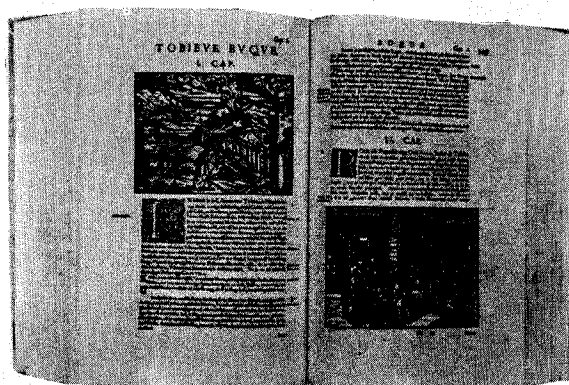
Novi zavjet, s grčkog izvornika preveli B. Duda i J. Fućak. Izdala »Kršćanska sadašnjost« Zagreb 1973.

Novi zavjet, preveo G. Raspudić, Zagreb 1987.

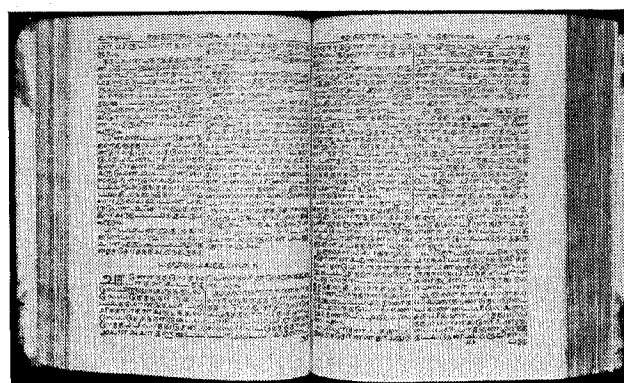
Prva cjelovita Biblija na engleskom jeziku djelo je engleskog učenjaka iz Oxforda Johna Wycliffa i njegovih sljedbenika. Novo razumijevanje Evanđelja privuklo ih je da prevedu životvornu Bibliju za obične ljude. Ovo je jedan od 170 sačuvanih primjeraka. Sadrži Novi zavjet a potječe iz 1420. godine.

Prijevod Biblije Williama Tyndela na engleski 1526. godine morao se prokrijumčariti u Englesku. Bilo je zabranjeno prevoditi Bibliju na narodni jezik kao i prevoditi je s izvornog hebrejskog i grčkog a ne s latinskog jezika. Ovo izdanje Novog zavjeta iz 1535. god. smatra se da je pregledao još sam prevodilac. On je zbog svojih stavova bio osuđen na smrt.

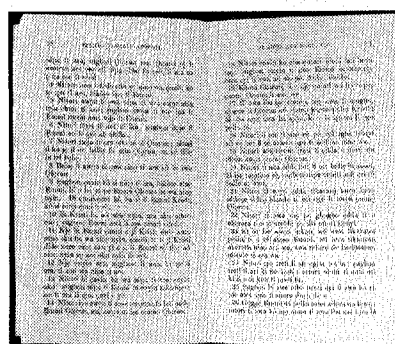
Najranije tiskano izdanje Novoga zavjeta na jednom od indijskih jezika, na tamilu. Preveo ga je Bartolomäus Ziegenbalg 1714–1715, jedan od prvih misionara u Indiji; pomagao mu je Johann Ernst Gündler.

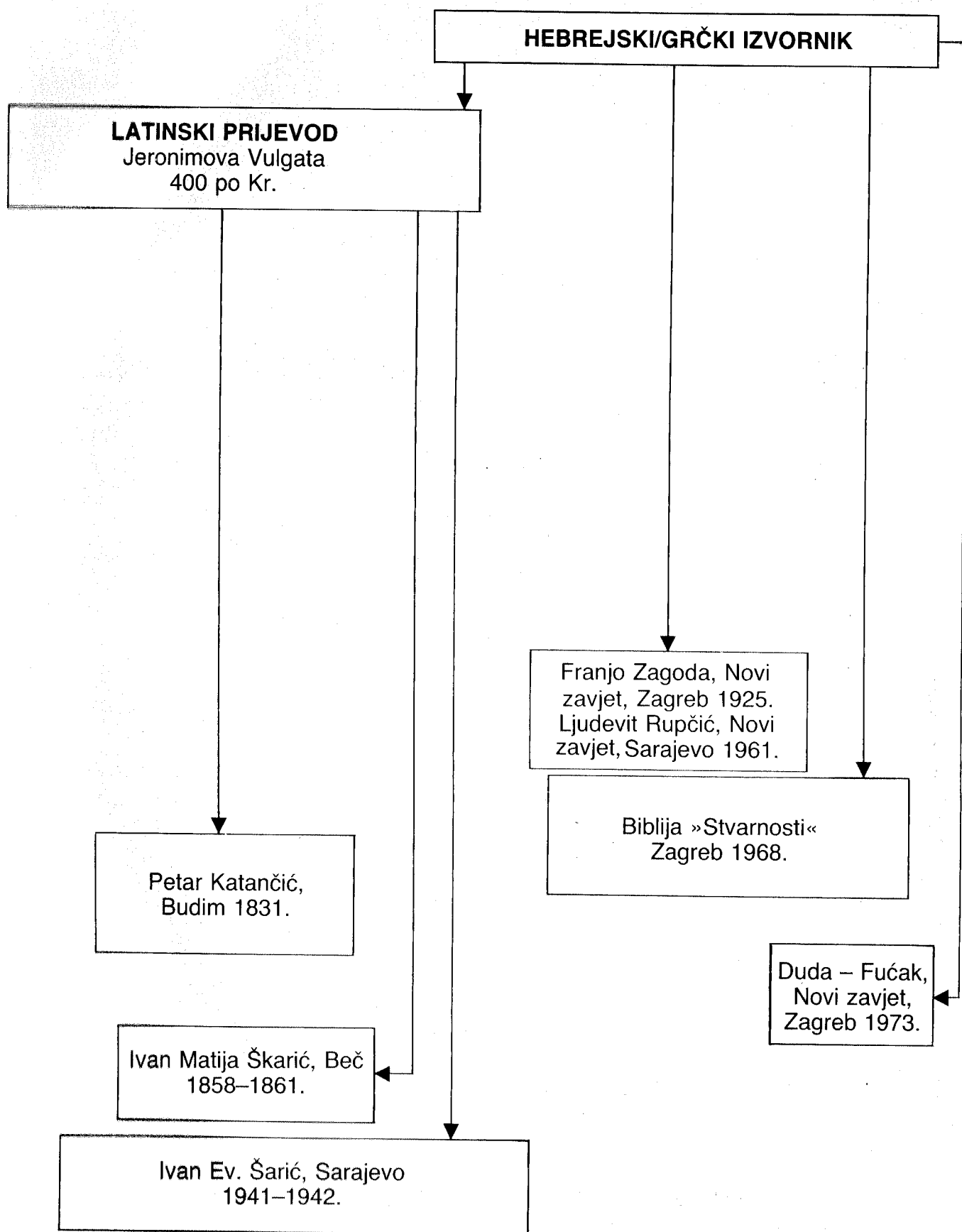
Bibliju na kineski jezik preveo je prvi Robert Morrison i njegov suradnik William Milne; tiskana je u Kantonu 1823. Ovo izdanje Djela (na »visokom wenli« jeziku) tiskano je već 1810. god.

Prvo izdanje Poslanice Rimljanima na jorubi jeziku, koji se govori u jugozapadnom dijelu Nigerije. Tiskano 1850. godine. Jedan od prevodilaca bio je Samuel Adjai Crowther, kasnije postao biskup u Nigeriji.

Prvi hrvatski prijevodi Biblije

Srpski prijevodi:

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Stari zavjet Gj. Daničić; Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. (Pregledano izdanje) London 1962.

Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Preveo Dr. Lujo Bakotić, Izdanje Britanskog biblijskog društva, London 1933.

Slovenski prijevod:

Sveto pismo Stare zaveze. Iz hebrejskega jezika prevedel Dr. MATIJA SLAVIČ (in Dr. JAKOB ALEKSIČ), tekste iz grčkog jezika pa Dr. FRANČIŠEK JERE. Del I-III. Založil Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru (1960-1962).

Sveto pismo Nove zaveze. Prevedli Dr. FRANČIŠEK JERE, Dr. GREGORIJ PEČJAK in Dr. ANDREJ SNOJ. Založil Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru (1961).

IZRAEL U STAROZAVJETNO DOBA